

GAZİ TÜRKİYAT
BAHAR / 2023

YAYIN DEĞERLENDİRME / Reviews

Atf / Citation

KARACA, İ. (2023). "Şaziye Dinçer Bahadır (2022). Bergama Kozak Yöresi Ağzı. Erzurum: Fenomen Yayınları. 289 s. ISBN: 978-625-7351-39-3". *Gazi Türkiyat*, 32: 237-240.

Geliş / Submitted 22.02.2023

Kabul / Accepted 09.04.2023

DOI 10.34189/gtd.32.017

BERGAMA KOZAK YÖRESİ AĞZI

Şaziye Dinçer Bahadır (2022). Bergama Kozak Yöresi Ağzı. Erzurum: Fenomen Yayınları. 289 s. ISBN: 978-625-7351-39-3

İsmet KARACA*

"Geldin gözâ, düşdün duzâ; işde inek işde bızâ."¹

"Türkiye'nin en mühim kültür davası, hiç şüphesiz, dil davasıdır. O, bütün davaların başında gelir. Onu halletmedikçe, kültürle alakalı diğer meseleleri halletmeye imkân yoktur. Çünkü düşünce ve duyguları nesilden nesle, insandan insana nakletme vasıtası dil, her türlü kültür faaliyetinin temelini teşkil eder. İnsanoğlu, dil vasıtasıyla, dile dayanarak düşünür; dil vasıtasıyla bilgi edinir; millî ve içtimai tesanüt dil ile olur." (Kaplan 2014: 134). Dil, yazı dili ve konuşma dili olmak üzere iki farklı şekilde ortaya çıkar. Yazı dili, belli kurallar çerçevesinde her bölgede aynı iken konuşma dili her bölgede farklılık gösterebilir. Ağız terimi ise "aynı kökenden geldiği üst sistem durumundaki bir standart dile bağlı, doğal olarak ortaya çıkmış; aile ve dost çevresinde, iş yerlerinde; okuryazarlığı az, bulunduğu bölgeden uzun süre ayrı kalmamış insanlarca sözlü iletişimde dilin başka türleriyle karşı karşıya gelme oranına göre değişen biçimde kullanılan, resmi ortamlarda kullanılmasından kaçınılan, yazılı bir gelenek oluşturamamış, iletişim alanı sınırlı, bağlı olduğu üst sistemden dilin her alanında karşılıklı anlaşmanın korunacağı oranda ayrılabilen, prestiji standart dile göre daha az yerel konuşma biçimleri" şeklinde tanımlanır (Demir, 2002: 114).

İnsanlar arasında iletişimi sağlayan esas itibarıyla söz ve konuşmadır. Dilbilimde ağız terimi ile ifade edilen konuşma biçimleri, yazı dilinden farklı ses yapısı, biçim

* Doktora Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Kırşehir/TÜRKİYE. karaca.7918@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4643-9206

¹ "Geldin Kozak'a düştün tuzağa, işte inek işte buzağa." Bu söz, Dikili Kasabası'ndan Kozak Çamavlu Köyü'ne gelin gelen Şaziye Dinçer Bahadır'ın annesi Fatma Dinçer'e köydeki işlerin zorluğunu belirtmek için söylenmiş yöreye has bir sözdür.

bilgisi ve söz varlığına sahiptirler. Yazılı kaynakların, hiçbir dönemde konuşma dilini bütünüyle yansıttığı söylenemez. Fakat ağızlar, yüzyıllar boyunca geçirdikleri gelişmelerin son durumunu gösteren en önemli canlı dil kaynaklardır. Bu sebeple bir dilin özelliklerinin belirlenebilmesi için o dilin sadece yazılı kaynaklarının değil aynı zamanda ağız özelliklerinin de incelenmesi gerekir. Özellikle modern hayatın etkisiyle değişen hayat şartlarıyla birlikte, ağızlara has birçok özellik de kaybolup gitmektedir.

Ağız çalışmalarının en önemli özelliği, yazı dili olarak kullanılan anadilin bölgelere göre farklı şekillerini incelemektir. Fakat gerek kitle iletişim araçlarındaki hızlı değişimin gerekse okuma yazma oranındaki artışların bu farklılığı ortadan kaldırmaya başladığı görülmektedir. Bu durum da özellikle söz varlığında kendisini belirgin olarak hissettirmektedir. Bu hususta ağız çalışmalarının önemi ön plana çıkmaktadır. “Gelecekte ağız araştırmaları alanında yapılacak her çalışma, Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ilgili bir sorunu çözecek, bir bilinmeyeni açığa çıkaracak, Türkçenin mantığının, işleyişinin gizemli kalmış yönlerine açıklık getirecektir.” (Karahan 2022: 33). Ağızlar üzerine yapılmış önemli çalışmalar olmasına rağmen hâlâ ağız özellikleri araştırılmamış yerlerin olduğu bilinmektedir. Bu yerlerden birisi de Bergama’nın Kozak yöresidir. Söz konusu yöre üzerine daha önce kapsamlı bir araştırma yapılmaması, bu çalışmanın hazırlanmasına sebep teşkil etmiştir.

Türk dili üzerine çalışmalar yürüten Şaziye Dinçer Bahadır tarafından kaleme alınan *Bergama Kozak Yöresi Ağızı* adlı bu eser, Fenomen Yayınları tarafından 2022 yılında okuyucuların dikkatine sunulmuştur. Bu çalışma “Giriş, İnceleme, Metinler, Sözlük ve Sonuç” olmak üzere beş bölümden oluşmuştur. Bergama Kozak yöresinin ağız özelliklerini belirlemek ve bu ağızların Anadolu ağızları içerisindeki yerini tespit etmek amacıyla hazırlanmış olan bu çalışmada, Bergama’nın Kozak yöresinde bulunan on beş yerleşim yerinden metinler derlenmiş ve bu metinler üzerinde ağız incelemesi yapılmıştır.

Çalışmanın başlangıcında sırasıyla ön söz, kısaltmalar listesi, işaretler listesi, şema ve çizelgeler listesi ve çeviri yazı işaretleri sunulmuştur. Sonrasında *Giriş* bölümünde (1-9) Bergama ve Kozak yöresiyle ilgili olarak; Bergama’nın coğrafi konumu ve özellikleri, iklimi, bitki örtüsü ve tarihi hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Kozak yöresinin de coğrafi konumu ve özellikleri, iklimi ve bitki örtüsü, antik kent ve kaleleri, oradaki halka ait konar-göçerliğin izleri ve yerleşik hayata geçmeleri ve üretim faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Bunların dışında İzmir ve Bergama ağızları üzerine yapılmış olan çalışmalara da bu bölümde yer verilmiştir.

Dil İncelemesi (11-119) adıyla ele alınan ikinci bölümde, derlenen metinler üzerinde dil incelemesi yapılmış ve bu incelemeler, ses bilgisi ve biçim bilgisi olmak üzere iki alt başlık hâlinde ele alınmıştır.

“Ses Bilgisi” bölümünün ilk alt başlığı “Sesler”dir. Bu alt başlık kendi içerisinde “Ünlüler” ve “Ünsüzler” olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Ünlüler de kendi içinde “Uzun

Ünlüler", "Kısa Ünlüler" ve "İkiz Ünlüler" olarak dörde ayrılmıştır. Ünlüler başlığı altında "Yazı Dilinden Farklı Olan Ünlüler"; uzun ünlüler başlığı altında "Birincil ve İkincil Uzun Ünlüler"; ikiz ünlüler başlığı altında "Eşit İkiz Ünlüler", "Yükselen İkiz Ünlüler" ve "Alçalan İkiz Ünlüler" ve "Kısa Ünlüler" olarak ele alınmıştır. Ünsüzler ise "Ölçün Dışı Ünsüzler" ve "Zayıf Ünsüzler" şeklinde iki başlık altında verilmiştir.

Ses Bilgisi bölümünün ikinci alt başlığı "Ses Değişmeleri"dir. Bu alt başlık "Ünlü Değişmeleri", "Ünsüz Değişmeleri" ve "Ünlü-Ünsüz Değişmeleri" olmak üzere üç alt başlık hâlinde ele alınmıştır. Her alt başlığın kendi içerisinde de alt başlıkları vardır. Ünlü değişmelerinde; "Damak Uyumu", "Damak Uyumsuzluğu", "Dudak Uyumu", "Dudak Uyumsuzluğu", "Artlılaşma", "Önlüleşme", "Genişleme", "Daralma", "Yuvarlaklaşma", "Düzleşme", "Türeme", "Düşme", "Geçişme" ve "Alıntı Sözcüklerdeki Uzun Ünlülerin Kısalması" olmak üzere on üç alt başlık bulunur. Ünsüz değişmelerinde; "Ünsüz Uyumu", "Ünsüz Uyumsuzluğu", "Ötümlüleşme-Yarı Ötümlüleşme", "Ötümsüzleşme-Yarı Ötümsüzleşme", "Düşme", "Erime", "Yutulma", "Ünsüz Tekleşmesi", "Türeme", "Benzeşme", "Dudaksıllaşma", "Süreklileşme", "Sızıcılılaşma", "Akıcılılaşma", "Süreksizleşme", "İkizleşme", "Örneksime", "Göçüşme", "Yarı Ünlüleşme", "İkili Kullanım" olmak üzere yirmi alt başlık yer alır. Ünlü-ünsüz değişmelerinde ise "Büzülme", "Derilme", "Hece Tekleşmesi", "Grup Düşmesi", "Ünlü-Ünsüz Uyumsuzluğu", "Bozularak Telaffuz Edilen Sözcükler" olmak üzere altı alt başlık vardır.

Birinci bölümün ikinci ana başlığı "Biçim Bilgisi"dir. Bu bölüm "Türetimlikler" ve "İşletimlikler" olmak üzere iki alt başlığa ayrılmıştır. Diğer alt başlıklarda olduğu gibi burada da her başlığın kendi içerisinde alt başlıkları bulunur. Türetimlikler, "Ad Türetimlikleri" alt başlığıyla; işletimlikler ise "Ad İşletimlikleri" ve "Eylem İşletimlikleri" olarak ele alınmıştır. Eylem işletimlikleri de kendi içinde "Basit Yapılı Eylem İşletimi" ve "Birleşik Yapılı Eylem İşletimi" şeklinde verilmiştir. Bu bölümde, derlenen metinlerden hareketle gramer incelemesi yapıldığı görülmektedir. "Türetimlikler" alt başlığı içerisinde yer alan "Ad Türetimlikleri"nin Bergama Kozak yöresi ağzında yaygın kullanıma sahip olduğu belirlenmiştir, özellikle $\{cA\}+$, $\{CI^4\}+$, $\{GI^4\}+$, $\{(I^4)m\}+$ biçim birimleri işlek; $\{II^4K\}+$, $\{IA\}-$, $\{IAN\}-$ biçim birimleri ise çok işlek biçim birimlerdir. "Ad İşletimlikleri"nde yer alan "Söz Dizimsel (Dizime Bağlı) Anlamsal İşlevler" başlığı altındaki $\{(y)I^4\}$ "Yükleme" alt başlığında Bergama Kozak yöresi ağzında söz konusu ekin büzülmeye uğramış hâllerinin sık kullanıldığı tespit edilmiştir. Türkçenin en işlek sıfat fiil eklerinden olan $\{dI^4K\}$ ekinin iyelik eki olarak kullanılması dikkat çekicidir. Aynı zamanda bu biçim birimin Bergama Kozak yöresi ağzında ekleşme sırasında $\{d\ddot{A}\}$ şekline dönmesi de yöre ağzı için belirleyici bir unsur olarak görülmüştür. Çalışmada Bergama Kozak yöresi ağzında hem yazı dilinden farklı hem de yazı diliyle paralellik gösteren birçok birleşik zarf-fiil şekli olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir özellik olarak öğrenilen geçmiş zaman 1. çoğul kişi çekiminde $\{Az\}$ şeklinde geniş ünlülü çekimin yörede karakteristik olduğu yazar tarafından belirtilmiştir. Bunun yanında geniş ünlülerin yerini dar ünlülere bırakması yöreye

özgüdür. Yine tezlik yardımcı eylemi çekiminde $\{I^4\vee(r)\}$ yapısının yanında $\{I^4\vee I^4(r)\}$ biçimindeki kullanımının Bergama Kozak yöresi ağzının ikinci alt ağız bölgesine has bir özellik olduğu belirtilmiştir. Ayrıca şimdiki zaman biçim birimlerinin farklılığı, aynı zamanda yöre ağzının alt ağız bölgelerini belirleyen temel özellik olarak görülmüştür.

Metinler (120-270) başlığı altındaki üçüncü bölümde, dil incelemesi doğrultusunda belirlenen iki alt ağız bölgesine ait olan metinler, ağız/metin/satır numarası şeklinde ve çeviri yazı işaretleri ile yazıya geçirilmiştir. Derlenen metinler "I. Alt Ağız Bölgesi" ve "II. Alt Ağız Bölgesi" olarak okuyucunun dikkatine sunulmuştur. Metinler içerisinde tanışma, köy adı hikâyesi, fıstık çamu, kozak, yemek tarifi, köy işleri, kış hazırlıkları, evlenme âdetleri, bayram âdetleri, ölüm âdetleri, doğum âdetleri, kaybolan gelenekler, dualar, tarla işleri, hayvancılık, yaylacılık, arıcılık ve eğitim gibi pek çok konu ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde yer alan *Sözlük* (271-278) başlığı altında, genel halk kitlesi için yöreye ve kültüre özgü söyleyiş ve anlamları içeren sözcükler yer almıştır. Yörenin söz varlığı yazar tarafından ayrı bir çalışma konusu olarak düşünüldüğü için sözlük bölümü, sadece metinlere dayalı olarak oluşturulmuştur. Sözlükte yer alan sözcükler, alfabetik olarak sıralanmış ve Ahmet Bican Ercilasun'un "*Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri*" adlı bildirisindeki çeviri yazı alfabesine uygun olarak yazılmıştır.

Çalışmanın *Sonuç* bölümünde ise derlenen metinlerin incelenmesiyle elde edilen sonuçlar maddeler hâlinde verilmiştir. Bu maddeler arasında ölçün dışı ünlü ve ünsüzler, birincil ünlü uzunlukları, damak uyumları, dudak uyumunun yazı dilinden daha ileri olması, ötümlüleşme, ötümsüzleşme, ünsüz uyumsuzluğu, /ɲ/ sesi gibi birçok husus yer almıştır. Sonucun ardından kullanılan kaynaklar verilmiş, bölgeyi gösteren haritalarla çalışma tamamlanmıştır. Eserde 1974-2022 tarihleri arasında hazırlanmış seksen üç farklı çalışma kaynak olarak kullanılmıştır.

Değerlendirilen eserde, yörenin Anadolu ağızları içerisindeki yeri tespit edilmiştir. Eser bu yönüyle ağız araştırmaları konusunda inceleme yapacak araştırmacılara kolaylık sağlayacaktır. Bergama Kozak yöresinin ağız hazinesinin kapağını aralayıp içindekileri derli toplu bir biçimde sunmaya çalışan bu eserin Türklük bilimine katkı sağlamasını dileriz.

KAYNAKÇA

- DEMİR, N. (2002). *Ağız Terimi Üzerine. Türkbilig*, (4), 105-116.
- DİNÇER BAHADIR, Ş. (2022). *Bergama Kozak Yöresi Ağızı*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- KAPLAN, M. (2014). *Nesillerin Ruhu*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KARAHAN, L. (2022). *Türkiye Türkçesi Ağızlarından Seçmeler*. (ed. Leyla Karahan, Özgür Ay). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.